

Л. П. Ульянова

Ю. М. Чайка

РОЗБАЛАНСУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ В ПЕРІОД СУЧАСНОЇ ВІЙНИ – ЧИННИК НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Актуальність проблеми. Ринкова економіка, як найбільш досконала форма організації економічних відносин в національному господарстві країни, на будь-якому етапі свого розвитку націлена на досягнення максимальної віддачі від вкладених витрат. Основною передумовою отримання високої результативності виробничої діяльності у змішаних ринкових економіках країн світу є, з одного боку, врахування вимог до дії суто ринкових механізмів, обумовлених об'єктивними економічними законами (загальними та особливими), а, з іншого боку, формування та своєчасна реалізація державних регулятивних заходів у площині усіх сфер національних господарств. Саме тому, на підставі зазначених підходів, зарубіжними та вітчизняними вченими здійснюються теоретичні дослідження кожного структурного елементу ринку, виділеного за критерієм економічного призначення об'єктів ринкових відносин. Серед них – ринок товарів і послуг, ринок праці (або робочої сили), фінансовий і валютний ринки та ринок цінних паперів. Кожний з них виконує чітко визначені функції, має своє інфраструктурне забезпечення та знаходиться у тісному взаємозв'язку з іншими видами ринків, а у сукупності вони створюють ринкове макроекономічне середовище країни.

Необхідно зазначити, що ринок праці займає особливе місце серед інших видів ринків, оскільки пов'язаний, перш за все, з забезпеченням будь-якого виробничого структурного елементу робочою силою, без якої не можуть здійснюватися трудові процеси. Не випадково, у найпростішому виразі виробничої функції, що характеризує спосіб досягнення максимального обсягу виробництва, чітко виділено два фактори – праця та капітал: $Q=F(L,K)$. При цьому ця залежність розповсюджується не тільки на галузі матеріального виробництва, а й на інші сфери національної економіки. Виходячи з особливого та вельми важливого

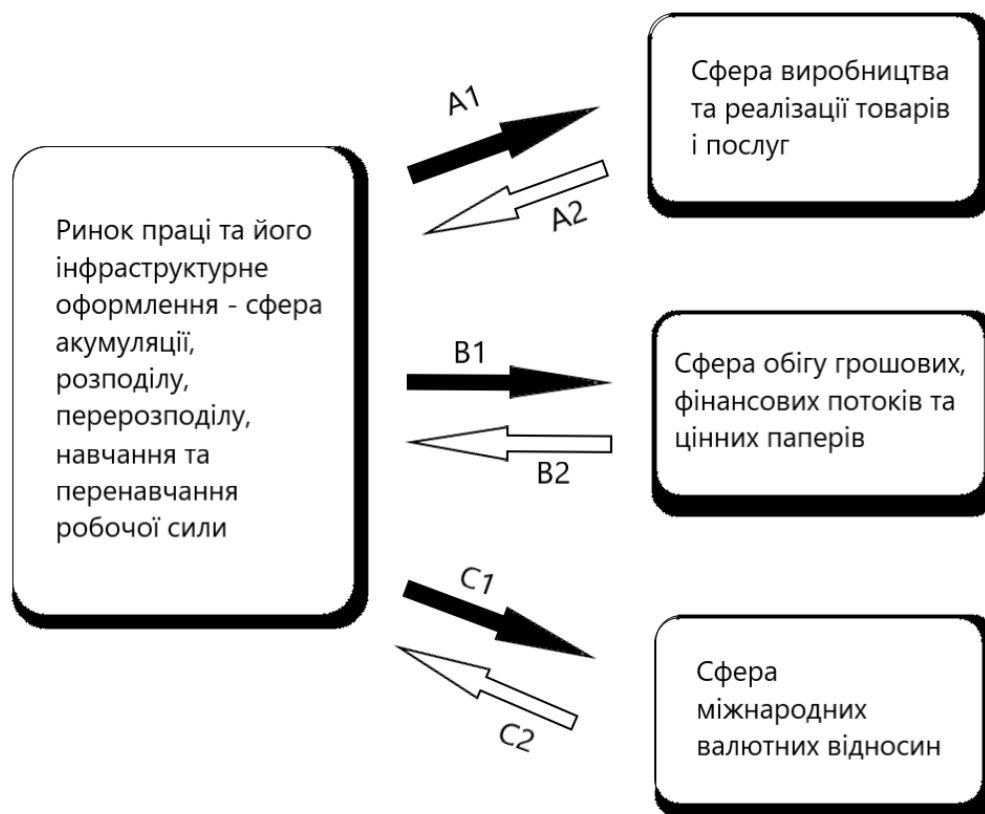
місця праці у всіх відтворювальних процесах суспільного виробництва, проблеми, пов'язані з усіма етапами відтворення робочої сили та включення її у продуктивну трудову діяльність, завжди займають значне місце у наукових дослідженнях вчених країн світу. Значну актуальність вони набувають для української дійсності у період війни, згубні наслідки якої обумовлюють розбалансованість ринку праці та висувають низку нових теоретичних та практичних проблемних питань, які потребують негайного та комплексного розв'язання вітчизняною економічною наукою.

Аналіз останніх наукових досліджень. Війна країни-агресора в Україні зорієнтувала усі наукові школи на дослідження нагальних питань, пов'язаних з оцінками негативного впливу воєнних дій на усі сфери національного господарства країни та пошук напрямків їхнього подолання. Значне місце серед них займають наукові праці, присвячені багатоплановому дослідженню сучасного стану ринку праці. Серед них праці Любомудрової Н. П., Гойчук В. І. [4], Пищуліної О., Маркевич К. [7], Серьогіної Н. О. [8], Томчук О. В. [10], Штундер І. О. [14], дослідження Європейської Бізнес Асоціації [1]. В той же час, швидкі зміни у воєнній економіці обумовлюють появу нових аспектів у економічних явищах та процесах ринку робочої сили, котрі потребують своєчасного та ґрунтовного дослідження. До них відносяться, і на це нами зроблено акцент, наступне: аналіз чинників протидії ефективному функціонуванню ринку праці та стану його збалансованості; визначення нових рис у змісті та характері продуктивної праці, що в певній мірі характеризують виробничу діяльність підприємств в умовах війни; обґрунтування підходів до розв'язання проблем, існуючих у межах сучасного національного ринку робочої сили.

Мета роботи. Здійснена праця має за мету дослідження чинників розбалансованості українського ринку праці за умов війни, а також його впливу на функціонування вітчизняних виробничих підприємств та загострення проблеми безробіття в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відштовхуючись від загально прийнятої дефініції сутності ринку праці як сукупності системи економічних

відносин, механізмів, норм, інститутів, що націлена на відтворення робочої сили та організує передумови забезпечення працездатної людини робочим місцем, можна сформулювати головну функцію цього ринку. В узагальненому вигляді вона полягає у забезпеченні ефективного використання робочої сили у суспільному виробництві та скороченні часу «зустрічі» працівника зі своїм роботодавцем. Цей процес умовно представлено на абстрактно-логічній схемі (рис. 1).

Рис.1. Взаємозв'язки ринку праці з підприємствами та установами різних сфер діяльності щодо забезпечення зайнятості працездатного населення

Джерело: розроблено авторами

На абстрактно-логічній схемі на рис. 1 показано потоки руху робочої сили між ринком праці з його інфраструктурними формуваннями (центрами зайнятості, навчання, психологічної допомоги, тощо) та підприємствами і установами відносно оптимального забезпечення працездатного населення, яке пропонує свою робочу силу, та наявними робочими місцями у всіх сферах національного господарства, що формують попит на працю. Потоки A1, B1, C1 свідчать про рух власників робочої сили у напрямку наявних робочих місць у економіці країни. Потоки ж

A2, B2, C2, навпаки, ілюструють зворотні потоки працездатних, котрі вимушено або добровільно звільнили робочі місця та прямують до служб зайнятості вітчизняного ринку праці з метою отримання різного роду послуг щодо доступу до існуючих робочих місць та матеріальної допомоги.

Необхідно відмітити, що у практиці реального життя, представлені у схемі потоки не є сталими ні кількісно, ні якісно. Їхній склад завжди залежить від багатьох різних чинників. Важливими з них є стан економіки, який обумовлений фазою циклічності, на якій вона знаходиться в той чи інший період. Так, якщо економіка країни знаходиться у кризовому стані та відбуваються падіння виробництва, банкрутства підприємств, скорочення робочих місць, то переважати за кількісним складом будуть потоки A2, B2, C2. На фазі піднесення (експансії) активізується наповнення потоків A1, B1, C1, оскільки обсяги продуктивної діяльності збільшуються, як і кількість вільних робочих місць. Відомо, що циклічність економічного розвитку має об'єктивний характер, тому коливання руху робочої сили між ринком праці та підприємствами і установами будуть в певній мірі постійно відповідати фазам циклу, повторювати їхню конфігурацію. На зміни у потоках руху робочої сили у пошуках роботи впливають також науково-технічні прориви, інноваційне переобладнання підприємств, різного роду потрясіння в суспільстві. Серед останніх, і це є нагальною проблемою зараз для України, займає чинник війни.

Війна, здійснюючи великий згубний вплив на макроекономічне середовище та життєдіяльність людей, викликає прояв нециклічних коливань в економіці та, відповідно, призводить до небажаних змін на ринку праці. Як негативний чинник впливу, війна може починатися у період будь-якої фази економічного циклу. На етапі стиснення наслідки руйнівних воєнних дій складніше підлягають подоланню, оскільки економіка вже знаходиться на спаді та має обмежені ресурсні запаси. На стадії експансії можливості для ліквідації втрат більші, ніж у період спаду. Проте, і на це необхідно зробити наголос, масштабні, тривалі воєнні дії можуть нанести країні такі тяжкі втрати, що відбудеться порушення у фазах циклу. Фаза експансії, не досягнувши можливої вищої точки піднесення, миттєво перейде до

фази стиснення з його кризовими та депресійними явищами. Останнє не може негативно не вплинути на зміни у стані ринку праці. В той же час, необхідно відмітити, що вони зараз ще не в повній мірі досліджені, хоча потребують ретельного аналізу, результати якого можуть бути використані у процесі створення програм державного регулювання ринкових відносин.

Доцільно зазначити, що сам ринок праці, як ринкове формування, не може постійно знаходитися у незмінному стані. З точки зору теоретичного аналізу, доцільно виділяти дві протилежні характеристики стану ринку праці: збалансований та розбалансований. Підвищення стану збалансованості наближає цей ринок до стабільної, стійкої рівноваги. За цих умов, ринок праці може за рахунок використання внутрішніх ресурсів самостійно повертатися в рівноважний стан. Наприклад, розв'язати деякі проблеми територіального характеру, пов'язані з підготовкою робочої сили. Розбалансований ринок праці тяжіє до нестійкої, нестабільної рівноваги, коли вже необхідно підключати зовнішні чинники подолання негативних, а може й кризових, проявів у його функціонуванні. Для сучасних, воєнних умов для українського ринку праці характерні прояви його розбалансованості, котрі, на наш погляд, обумовлені, перш за все, суттєвим обсягом міграційних потоків, котрі безпосередньо торкаються економічно-активного населення, яке представляє сукупну продуктивну силу національного господарства. У сукупності з жорсткими військовими діями країни-агресора на території України, вони зменшують кількість зайнятих та підвищують рівень безробіття в макроекономічному середовищі країни, викликають зміни у змісті та характері праці. У контексті зазначеного доцільно проаналізувати ці проблеми детальніше.

Відомо, що об'єктом ринкових відносин у межах ринку праці є робоча сила, котра, після отримання працівником робочого місця, перетворюється зі здатності до праці у цілеспрямовану діяльність людини по виробництву товарів та послуг. На кожному етапі розвитку суспільства функціональні ознаки праці змінюються у відповідності до змін матеріально-технічної бази виробництва та соціально-економічних відносин, що постійно вдосконалюються.

Однак, у процесі прояву негативних чинників впливу на суспільно-необхідну працю можуть проявлятися принципово нові ознаки у трудових процесах. На особливу увагу заслуговує аналіз праці у період жорстокої війни країни-агресора, коли гинуть люди, масштабно руйнується виробничий потенціал вітчизняної економіки, значно зменшується виробництво ВВП. При цьому, таке дослідження, на наш погляд, має не тільки теоретичне, а й практичне значення для створення та реалізації напрямків інтенсивного післявоєнного відновлення української економіки.

Для здійснення аналізу характерних рис праці у період війни доцільно використати підхід, котрий у останній третині ХХ ст. отримав суттєве розповсюдження та був позитивно оцінений багатьма науковими школами. У узагальненому вигляді він полягає у використанні суто теоретичного абстрактно-логічного мислення щодо розгляду єдиного процесу праці з двох ракурсів:

по-перше, з позиції внутрішнього наповнення цілеспрямованої діяльності. Тобто, у цьому випадку за основу беруться трудові функціональні дії, які виконуються робітниками певної професії та кваліфікації та котрі обумовлюються техніко-технологічною основою виробництва та організаційно-економічними відносинами. Вся сукупність зазначених трудових операційних дій характеризує поняття «зміст праці»;

по-друге, з позиції зовнішньої оболонки трудової діяльності. Тут вже мова йде про суспільну форму праці, яка є похідною від соціально-економічних відносин різних рівнів прояву (національної економіки, галузі, виробничої ланки національного господарства). Важливо відзначити, що соціально-економічні відносини на рівні підприємства, що залежать перш за все від форми власності, визначають спосіб поєднання робітників зі засобами виробництва та соціальній статус працюючих (найманий працівник, власник, співвласник). Отримані у цьому ракурсі ознаки визначають сутність категорії «характер праці». Більш докладно абстрактно-логічний підхід до аналізу праці представлено нами у попередній статті [13].

Дослідження змін у змісті та характері праці у воєнній українській економіці на підставі зазначеної методології дозволили виділити наступні риси, що характеризують змістовні ознаки трудових процесів. Так, оскільки у період війни були майже призупиненні інвестиційно-інноваційні потоки, направлені на вдосконалення матеріально-технічної бази підприємницьких ланок, то можна стверджувати що зараз, на жаль, не відбувається прогресивних змін у виконуваних працівниками операцій, тобто, зміст праці у межах національного господарства у прогресивному напрямку переважно не змінюється. Як наслідок, майже не зростають вимоги до виробників щодо виконання виробничих процесів, а, значить, гостро не стоять питання у площині організації постійної перепідготовки персоналу виробничих ланок. За цих умов зменшилася увага до врахування проблеми зносу знань, котра була вельми важливою у період мирної економіки.

В той же час, руйнування підприємств, перебої з постачанням електроенергії обумовлюють збої у технологічних процесах, в результаті чого порушується ритмічність виконуваних функцій та операцій. Системно почали проявлятися вимушені перерви, інколи досить тривалі простої обладнання, тощо. В результаті ознаками змісту праці воєнного періоду стали непередбачуваність у організації діяльності протягом робочої зміни, тижня та більш тривалих періодів. Все це обумовило неможливість чіткого планування дій та визначення строків виконання поставлених завдань. У підсумку на кадровий склад підприємств (і управлінців, і безпосередніх виконавців) розповсюджується значне додаткове навантаження фізичного та розумового характеру. Постійно з'являються вельми важливі потреби прискорення прийняття рішень, раціонального обґрунтування альтернативних варіантів щодо змін логістичних шляхів поставки сировини, матеріалів, пошуку нових видів енергозабезпечення, оперативного переміщення працівників у безпечні місця, тощо.

Дещо доповнить характеристику змісту праці розуміння того, що у період війни широкого розповсюдження отримала трудова діяльність он-лайн та докорінно змінився її зміст. Ця сфера зараз представлена кваліфікованими, з високим рівнем освіти працівниками, котрі надають вельми складні, зі значним

рівнем інтелектуалізації діяльності, послуги – консультативні техніко-технологічні, управлінські, юридичні, психологічні, медичні, тощо. Особливого значення все більше набуває освіта різних рівнів он-лайн, котра обумовлює підвищення професійно-кваліфікаційного рівня викладацького складу навчальних закладів (відбувається освоєння нових методів викладання, використання технічних засобів зв'язку, вдосконалення Інтернет – спілкування з особами, що навчаються). Освіта он-лайн також забезпечила доступ значної кількості молоді до участі у навчальних процесах певних закладів (шкіл, ПТУ, коледжів, вузів), що, навіть у цей складний період, поступово створює передумови до майбутньої продуктивної діяльності у суспільному виробництві.

У контексті проблеми, що аналізується, необхідно окремо виділити підсумки негативного впливу війни, що проявилися у значному підвищенні рівня усіх складових небезпеки (національної, галузевої, соціально-економічної, інвестиційної, тощо), що торкнулося життєдіяльності суспільства в цілому та кожної окремої людини зокрема. Небезпеки у різних формах їхнього прояву важливим «тягарем» вплинули на зміст та характер праці, викликали велике психологічне навантаження на працюючих, стресові атаки, тощо. Все це, безсумнівно, потребує активізації діяльності спеціальних психологічних служб та конкретно розроблених програм психологічної допомоги населенню.

Що стосується суто характеру праці, то зміни у його ознаках, у першу чергу, є результатом об'єднання населення України та усіх представників виробничих колективів єдиною метою – досягнення перемоги у масштабній війні. Виробничі колективи підприємницьких структур стали більш згуртованими та відповідальними за свою діяльність, а праця набула мотивованого, націленого на великі результати на користь Батьківщини, характеру. Отримали розповсюдження ініціативи щодо пошуку напрямків підвищення діяльності кожної виробничої ланки, що свідчить про підвищення інтелектуалізації та творчого характеру праці.

Аналіз праці зайнятих у суспільному виробництві воєнного періоду та виділення її специфічних ознак у узагальненому вигляді характеризують стан

виробничої діяльності українських підприємств. Проте, значне доповнення до розуміння існуючих проблем у суб'єктів підприємницької діяльності у ракурсі кадрового забезпечення можна отримати за результатом оцінки співвідношення між попитом підприємств на робочу силу та наявною пропозицією робочої сили у межах ринку праці. Однак, перше ніж використати та критично оцінити фактичні дані щодо стану ринку праці на кінець другого року війни, необхідно здійснити розгляд міграційних потоків українського населення за кордон країни, що перебували до початку захватницьких дій країни-агресора.

Доцільно відмітити, що з отриманням Україною незалежності та поступовою побудовою розвинутих ринкових відносин, у еміграційних потоках українців переважали мотиваційні стимули виїзду економічного характеру, тобто, більш високі, ніж у національній економіці, заробітні плати. Обсяги трудової еміграції носили керований характер та суттєво не відбивалися на результативності функціонування суспільного виробництва країни.

У період тимчасової окупації територій на сході України (2014 р.) з'явилися проблеми з внутрішньою міграцією населення, що торкалися організації життєдіяльності переміщених осіб, значного збільшення витрат місцевих бюджетів регіонів – реципієнтів, тощо. Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) склало приблизно 8 млн. осіб [3].

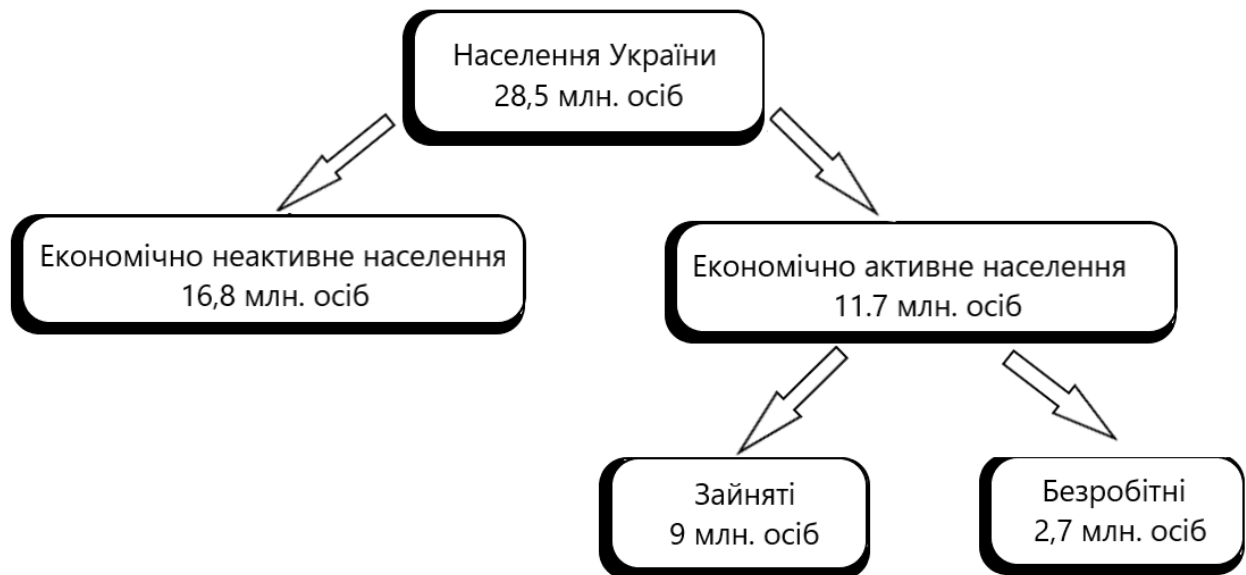
З початком війни 24.02.2022 р. еміграція українських біженців за кордон набула масштабного характеру. За підрахунками фахівців, кількість українських емігрантів перевищила обсяги еміграції за увесь період незалежності України. За 10 місяців з початку війни 7,8 млн. осіб. На кінець листопада 2022 р. 7 891 977 українських громадян були змушені залишити Україну [9]. Потоки біженців, перш за все, були направлені у такі європейські країни, як Польща, Німеччина, Чехія, Іспанія, Туреччина, Велика Британія, Франція, Словаччина, Молдова, тощо.

На жаль, у цей вельми складний для нашої країни час не було можливості сформувати чітку статистичну базу щодо статевого, вікового та професійно-

кваліфікаційного складу відтоку осіб за межі країни. За даними опитувань Центру Разумкова, «більшість українських громадян, котрі виїхали за кордон, – люди працездатного віку: 30-39 років – 42%, 40-49 років – 29%; 83% респондентів мають вищу або незакінчену вищу освіту; 30% українських біженців є висококваліфікованими фахівцями; 12% – кваліфіковані працівники; 14% – керівники підприємств або підрозділів, а також 14% – підприємці» [5]. Доповнило ускладнення стану ринку праці і примусове вивезення працездатних українців у регіони країни-агресора. За даними ООН, за 7 місяців війни до країни-агресора було переміщено 2,9 млн. осіб [9].

Зрозуміло, що таке велике збільшення обсягів міграції українців за кордон (добровільне чи примусове) не можуть негативно вплинути на стан українського ринку праці. Подолання негативних наслідків, котрі, на наш погляд, будуть проявлятися не тільки в теперішньому часу, а й у довгостроковій перспективі, потребують ефективних державних заходів щодо відновлення збалансованості стану ринку праці, підвищення його здатності відповідати потребам та вимогам процесів відновлення української економіки та забезпечення передумов сталого економічного розвитку нашої країни. Кількісний стан населення України та головних складових національного ринку праці на підставі офіційних статистичних даних на кінець другого року війни представлено на рис. 2 [2].

При цьому необхідно відмітити, що за умов воєнної економіки процеси та явища макроекономічного середовища змінюються настільки швидко, що відповідним службам неможливо своєчасно отримувати та агрегувати фактичні дані. Також деякі види трудової діяльності відбуваються у межах «тіньової» економіки, наприклад, незадекларована зайнятість, та тому зовсім не попадають у офіційну статистику. У силу зазначених причин опубліковані сучасні статистичні дані часто доповнюються словами «близько», «приблизно», «орієнтовно», що вказує на можливість певних похибок у розрахунках. Однак, не дивлячись на певні неточності, державні статистичні дані все ж таки дають можливість визначати загальні тенденції змін у стані ринку праці.

Рис. 2. Населення України та функціональні складові ринку праці у кількісному вимірі на початок 2024 року

Джерело: розроблено авторами

Наведені на рис. 2 дані дозволяють розраховувати інформативні та важливі для здійснюваного дослідження показники. Так, рівень економічної активності в суспільстві, котрий визначається відношенням економічно активного населення до усього населення країни, дорівнює 41,1% та свідчить про існування проблемних місць у трудовому потенціалі країни, коли економічно неактивне населення на 5,1 млн. осіб перевищує економічне активне. Вже зараз на одного працюючого приходиться майже дві непрацездатних людини. В результаті руйнівної війни та отриманням інвалідності багато наших захисників перейдуть у стан непрацездатності та кількість непрацездатного населення буде збільшуватися. За цих умов, і все більше на це звертають увагу у своїх дослідженнях науковці, без ефективних регулятивних державних програм у контексті розв'язання проблем з дефіцитом трудових ресурсів в країні, будуть збільшуватися податкові вилучення різного роду з зайнятих у національному господарстві. Цей шлях, як свідчить практика передових країн світу, є тупиковим, оскільки, правильно писав А. Лаффер, це тільки буде сприяти зменшенню обсягів підприємницької діяльності та підвищення рівня тінізації економіки.

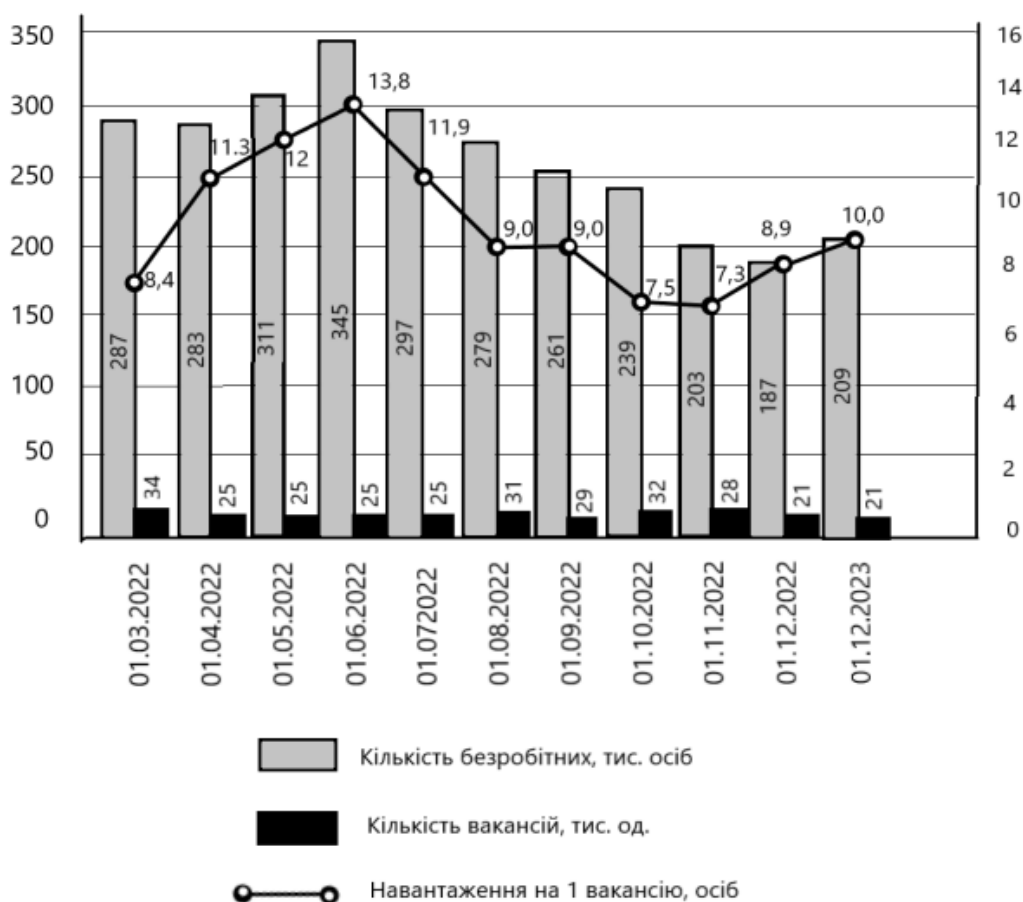
Рівень зайнятості у національній економіці завжди був і є важливим показником ступеню використання економічно активного населення [12]. Розрахунок на основі представлених у рис. 2 даних показує, що він дорівнює 76,9%. Проте важливо рівень зайнятості аналізувати ще й з позиції зайнятості працюючих у виробничій сфері, які безпосередньо створюють для суспільства матеріальні блага та послуги. Кількість останніх складає в теперішній час, за рахунками фахівців, 6-7 млн. осіб (2-3 млн. осіб з 9 млн. зайнятих є представниками бюджетної сфери). Показник рівня зайнятості з урахуванням тільки працюючих у виробничому секторі, за нашим розрахунком, становить близько 55,6%.

Зворотною стороною зайнятості є безробіття. фактичний рівень якого в українській економіці оцінюється на період даного дослідження у 23,1%. Це вельми високий для економіки країни показник, він значно перевищує природний, тобто, не загрозливий для економіки, рівень. Це свідчить про те, що зараз у нашому національному господарстві існують усі можливі види безробіття, котрі несуть великі негативні соціально-економічні наслідки для країни.

Важливим аспектом дослідження проблеми безробіття, з точки зору прийняття практичних заходів щодо подолання розбалансованості стану ринку праці, є аналіз між кількістю офіційно зареєстрованих безробітних (тобто, з позиції пропозиції робочої сили) та кількістю вільних робочих місць (тобто, у площині попиту робочої сили). Визначення співвідношення між зазначеними параметрами є інформативним, оскільки дає можливість визначити ступінь навантаження на одну існуючу вакансію на певну дату. У воєнний час, і це наочно видно на представленій діаграмі на рис. 3, що навантаження безробітних на одну вакансію у національному господарстві у динаміці постійно коливаються, при цьому є суттєвими: мінімальне навантаження претендентів на одну вакансію склало 7,3 особи, а максимальне – 13,8 осіб.

Доцільно відмітити, що кількісні співвідношення безробітних та вільних робочих місць тільки окреслюють проблему, а не розкривають її сутність. Необхідно ретельно зіставляти якісний склад пропозиції робочої сили (безробітних за професійно-кваліфікаційними ознаками) та потреби попиту на робочу силу

(вакантні місця за функціональними ознаками). При повній розбіжності у співпаданні зазначених складових, навіть за умов великої кількості безробітних, ні одне вакантне місце не буде заповнено. Такі ситуації є результатом тривалої розбалансованості ринку праці та відсутності ефективної взаємодії урядових органів, служб зайнятості, навчальних закладів усіх рівнів. Так, не дивлячись на зафіксований вже декілька років підвищений попит на таких кваліфікованих працівників, як слюсарі-електрики, слюсарі-ремонтники, електрогазозварники, електромонтери, токарі, тощо, він так і не є задоволеним.

Рис. 3. Динаміка змін кількості безробітних, вакансій робочих місць та навантаження безробітних на одну вакансію у межах українського ринку праці воєнного періоду

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

Як було зазначено, усі регулятивні механізми та інструменти ринку праці підпорядковані досягненню відповідності між попитом та пропозицією робочої сили, носіями якої є дорослі, працездатні особи з певними

професійно-кваліфікаційними навичками, віковими та поведінковими характеристиками, сформованими поглядами щодо виконання трудових обов'язків. Однак, на наш погляд, для досягнення стійкої збалансованості між параметрами попиту та пропозиції робочої сили, необхідно підвищення уваги для створення передумов ефективного функціонування ринку праці. Тобто, мова йде про процеси дошкільного виховання, коли вже можливо поступове виявлення схильності дітей до конкретних сфер діяльності, рівня логічного мислення, здібностей до виконання запропонованих завдань. Отримані узагальнені характеристики фахівців дошкільного виховання допоможуть отримати первинні уявлення щодо схильності кожної дитини до майбутньої трудової діяльності. У подальшому це стане основою для проведення професійно-орієнтаційної роботи у середній школі. При цьому, зрозуміло, необхідно враховувати майбутні (прогнозні) потреби суспільного виробництва у професійно-кваліфікаційному складі робочої сили та ознайомлювати з ними учнів. Особливу увагу необхідно зосереджувати на перспективних напрямках діяльності, які, звісно, потребують фундаментальних загальних знань та високої спеціальної підготовки, що є значним мотиваційним чинником молоді до навчання. До них відносяться сфери ІТ, інженерні професії, робототехніка, високоточне машинобудування та інші. У період післявоєнної відбудови національної економіки буде значним попит фахівців з будівництва, енергетиків, комунальних працівників та вище зазначених робітників робочих спеціальностей.

Зрозуміло, що державне регулювання усіх зазначених процесів є дуже непростим та потребує організації форм і способів підготовки майбутнього покоління молоді до участі у продуктивній праці на благо країни. Складності цієї проблеми ще й обумовлені тяжкими втратами дітей від воєнних дій на вітчизняній території, а також незаконне вивезення українських дітей. За офіційними даними української влади, з України до країни-агресора депортували 19 546 дітей [11].

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. Здійснене дослідження показало високий ступінь розбалансованості ринку праці, котрий

обумовлений, по-перше, об'єктивними причинами воєнного часу (вбивства та поранення українців, зменшення трудового потенціалу за рахунок окупованих територій та значних еміграційних потоків населення за кордон, руйнування країною-агресором інфраструктурних та підприємницьких структур, вельми значне порушення логістики збуту виробленої продукції, в тому числі і за межами країни); по-друге, суб'єктивними чинниками, котрі пов'язані з не досить досконалим державним управлінням усіх рівнів.

Так, доцільно виокремити не зовсім достатню підтримку бізнесу, прийняття несвоєчасних заходів щодо регулювання процесів використання трудової діяльності працездатного населення, організації його перепідготовки та пристосування до умов воєнного часу. В результаті рівень економічної активності склав 41,1%, а кількість непрацездатного населення на 5,1 млн. осіб перевищило економічне активне населення. Рівень безробіття у межах українського ринку праці досяг на кінець другого року війни 23,1%, а у абсолютній величині зафіксовано 2,7 млн. безробітних при економічно активному населенні у 11,7 млн. осіб. Навантаження безробітних на одне вакантне місце є досить великим та й ще наявна пропозиція праці не відповідає попиту українських підприємств на робочу силу у професійно-кваліфікаційному розрізі.

З метою зменшення ступеню розбалансованості ринку праці в Україні, стає вельми важливим вдосконалення державної соціально-економічної політики у всіх напрямках, котрі пов'язані з відтворенням робочої сили та забезпеченням працездатного населення робочими місцями. Для цього необхідно державне підтримання підприємництва та стимулювання його діяльності в напрямі створення нових робочих місць. За умов, що склалися, виникла необхідність вдосконалення трудового законодавства в контексті забезпечення можливостей більш активного використання нових форм зайнятості (праці он-лайн, зайнятості не на повну ставку, втілення різного роду гнучких видів організації праці, тощо). Важливо значну увагу приділити організації робочих місць для людей з інвалідністю, яка є результатом їхньої участі у захисті Батьківщини на війні, обґрунтуванню спеціальних підходів до матеріального стимулювання їхньої трудової активності.

В роботі досить ретельно проаналізовано еміграційні процеси українців у період війни та негативний вплив цих потоків на трудовий потенціал національного господарства. Однак, після закінчення війни, для відновлення української економіки нагальною потребою стане ліквідація дефіциту трудових ресурсів, яка буде досягатися не тільки за рахунок повернення українців у країну, а й шляхом залучення трудових мігрантів з-за кордону, ймовірно, із країн, що розвиваються.

Це вельми складний процес, котрий вже зараз потребує наукових досліджень, визначення можливих майбутніх проблем (наприклад, при формуванні інтернаціональних трудових колективів, прояву різниці у соціокультурних поглядах, менталітетів, тощо). Зазначене потребує розробки державних заходів та програм короткострокової та довгострокової дії, що повинні базуватися на ґрунтовних наукових розробках, враховувати відсутність у вітчизняного населення досвіду спільної праці з іноземними трудовими іммігрантами та реальні ресурсні можливості країни у ракурсі створення умов життєдіяльності для іноземних працівників.

Список використаних джерел

1. Research on the Labour Market in Ukraine. European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/en/doslidzhennya-rynku-pratsi-ukrayiny-2/>.
2. В Україні економічно активними є лише близько 11, 7 мільйона людей. Укрінформ 05.07.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3732011-v-ukraini-ekonomichno-aktivnimi-e-lise-blizko-117-miljona-ludej.html>.
3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення. URL: dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naselennya-raund-8-17-23.
4. Любомудрова Н. П., Гойчук В. І. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1462/1407>.
5. Настрої та оцінки українських біженців (липень-серпень 2022 р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>.
6. Національний інститут стратегічних досліджень. Безробіття в Україні в період повномасштабної війни. 14.02.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentarij-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny>.
7. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.
8. Серьогіна Н. О. Вплив військових дій на продуктивну зайнятість в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72), № 6. С. 36-40. URL: https://pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/6.pdf.

9. Ситуація з біженцями в Україні. Портал оперативних даних про біженців УВКБ ООН. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
10. Томчук О. В. Аналіз трендів розвитку ринку праці в Україні: ключові зміни та виклики воєнного часу. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 110-119. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>.
11. У країні-агресорі заявляють, що вивезли понад 700 тисяч українських дітей. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3742632-zaavlaut-so-vivezli-ponad-700-tisac-ukrainskih-ditej.htm>.
12. Ульянова Л. П., Чайка Ю. М. Теоретичне дослідження стану економічно активного населення країни. *Інтелект XXI*. 2024. № 1. С. 28-35. <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2024-1.4>.
13. Ульянова Л. П., Чайка Ю. М. Про підходи до дослідження змін у змісті та характері праці за умов сталого економічного розвитку. *Економічний простір: Зб. наук. праць*. 2021. №170. С. 12-18.
14. Штундер І. О. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Вип. 40. 2022. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453>.